

אל נא מקהלות נשים
תעוררנה ועקה!
אל תהי בבגדי הבוץ ידו!

סטרופה

כל העם - פְּרָשִׁים
גַם צְבָאוֹת רִגְלִים כְּלָם -
קָם הַלֵּךְ, פְּצוּת דְּבוּרִים,
עַם קָצִין טַמְחָנָה,
עָבַר, צָלַח חוֹפֵי הַסְּלַע,
צוּר אֲדָמָתִים, אַמְת
אֵל אַמְת חֲבָרו. 11

לא שָׁרַד גִּבּוֹר פֹּה! אַנְטִיסֵטְרוֹפָה
דָּמַע רַב כֹּל עָרַשׁ יִשְׁקָה.

חָרַשׁ חֲבֹךְ כֹּל אִשָּׁה בְּפָרֶס,
כִּי לְבַחֵיר לְפָה תִּכְמַתָּה.
135 דוּדָה, יִתְזַיֵּק עוֹלָב הַשְּׁלַח,
כִּי שְׁלֵחָה לְפָרֶב,
גְּלֻמוּדָה שְׁאָרָה.

אֲדָה הִבָּה, פְּרִסִים, גִּשְׁבָּה עַל מִסְתָּן
בְּגָזוֹ קְדוּמִים,
140 בַּעֲמִיקָה חָשַׁב וְנִעְוָה עֲצָה,
כִּי נָגַד פְּגִינוֹ הַשֶּׁכֶר,
לְמַלְךְ קֶסֶרְקֶסס דְּאֹג נְדָאָה,
לְכַנּוֹ דְרִיוֹס, לְגֹזַע, שְׁמוֹ
עָלִינוֹ נְקָרָא 12. הָרָוּוֹ תִהְלָה

145 קִשְׁתוֹת דְּרוֹכוֹת אוֹ אוֹלֵי הַתְּנִיחַ,
מִרְט לְהִבָּה, הִתְגַּבְּרָה 18 ?

(הַתְּנִיחַים פּוֹנִים וְחֹלְכִים אֵל אֲבָר הָאֲרָמוֹן, טָרָם יִגִיעוּ
לְאֲרָמוֹן, מוֹפִיעָה אִסּוּפָה אִם קֶרְקֶסס בְּמִרְכַּבַּת מַלְכוּת).

אֲדָה הִנֵּה לְבוֹא נְחֻפְזוֹת אִם-מְלָכִי,
פְּזוּחֵיר בְּזוּחֵיר, בְּעֵינֵי-אֵל גְּלִין,
מְלָכְתִּי, בְּרַפִּי לָהּ תִּקְרַעְנָה.

(הַתְּנִיחִים בּוֹרְעִים עַל בְּרַבִּיהֶם.)

150 לְקַדֵּם פְּגִיָּה בְּדַבְּרֵי בְּרָכָה
עֲשֵׂה לְכַנּוֹ יִאֲתָה.

(הַמְּלָכָה יוֹרֶדֶת מִטִּירְפָּתָה, מוֹצִיאִים אֶת הַתְּרַבָּה.
הַזְקִינִים קָמִים מְקֻרַע עַל בְּרַבִּיהֶם.)

1. אין פרולוגוס למחות הוזה.
2. אֲנִיכְסְנֵה-אֲקַפְסָנָה—עיר הכירה של מדי. קיסנה-פלך בחבל שושן.
3. גַם מְצִירִים יִצְאוּ בַצְבָא קֶרְקֶסֶס.
4. אַסִּיהַת הַקַּמְנָה.
5. בִּירַת הַלּוֹדִים.
6. סְמוּלוֹס—הר בלידיה, המיסים—אחד מעממי אסיה הקטנה. תריכיס ומרוון נמשלו לסדנים והחניית לא הבעתם.
7. צְבָא הַפְּרִסִים עָבַר אֶת הַהֶלְלֶסְפּוֹנְטוֹס וְיָם הַלְּלָה—(Ελληνες πόντος)
8. לְאֹמֵר אֶת הַנְּרִירְגִלִים, לְאַתֵּר שֶׁהִקִּים גִּשְׁרֵי-סִפִּינוֹת.
9. לפי מיתוס יוגי, מלכי פרס הם צאצאי פֶּרְסֶבֶס, שהיה בנם של זְקֵס וְנִנְאָה. זְקֵס קָרַב אֶל נִנְאָה בְּדַמּוֹת מִטֵּר מִן הַשָּׁמַיִם וְנִנְאָה הָיָה רִגְלִים לְתַקּוֹף אֶת הָאוֹיֵב בַּחֲנִיחַ, הַפְּרִסִים—בְּקִשְׁתוֹ.
10. הַגּוֹרֵל יַעֲד לְפְרִסִים קִרְבֵי-יָדִים, אֲךָ הֵם לֹא הִסְתַּפְּקוּ בְּכֹךְ וּבְנוֹ צִי אֲדִיר. יֵשׁ בּוֹהַ מִשּׁוֹם הַפְּרִת גּוֹרֵל וְלִכֵּן הוֹאֵגַת הַמַּקְהֵלָה לְצַבָא.
11. רֵאה הָעִירָה 7.
12. לפי אנדה ענית, מלכי פרס הם צאצאי פֶּרְסֶבֶס. שְׁמוֹ שֶׁל פֶּרְסֶבֶס נִקְרָא עַל כֹּל עַם הַפְּרִסִים.
13. רֵאה הָעִירָה 9.

שני מאמרים על „שבועת אמונים” לש״י עגנון

1

דתו, שבה זוכה הוא לטעום. „מה שאין אדם טועם אלא פעם או פעמיים בתיים”. אך אל חדר מסוגר זה, שהמשורר זכרו בחבה יתירה עד היום, הודרים החיים (ב„גבעת החול”), איתם חיים, שאין בכוחו להתגבר עליהם אלא כאמן. הזולת חי והוא מעצב; חייהם חמרו הם. הוא שופך כל רוחו על מעשי ידיו. ועם זה חיים בו געגועים עצומים לשלהבת החיים העולה מתוך הדבקות של נפש בנפש. וכשחיים אלה בצורת נערה פוגשים בו, הרי פגישה זו על כל המתקיות שבה מלאת מכאובים היא. אין הנערה מונעת עצמה ממנו, אלא שהוא מדיר עצמו ממנה. הנה לפניו חפץ חשקו— אך האם באמת חפצו בו? הוא מרגיש בכוח־המשיכה העצום ומרגיש יחד עם זה, שיבטל את עצמו בהשמעו לו. עלם זה, שטעם את טעם היצירה— מה לו אושר החיים הפרטיים, שמאחוריו יפהק לו השעמום? והוא נותן למתחרהו לנצח, לאיש הבינוני הלוקח את שלי בלי היסוסים ואינו צריך לחוס על כוחותיו. והוא— חוזר הוא לעצמו, סוגר את דלתות חדרו, מגיף את התריסים ומקריב על מזבח החיים את קרבנו, „קרבו שירתו”.

ספור זה הוא מעין הקדמה ליצירתו העתידה, וסיומו אינו אלא מוצא זמני, שהוא בוחר בו בגיל מסוים ילאיר מצב מסוים. אך השאלה המנקרת בקרבו בעינה עומדת כעוקץ מכאיב; היא חוזרת בצורות שונות ובשכבות ההולכות ומעמיקות; היא מוצאת את פתרונה ואינה מוצאת אותה; היא נשארת הנקודה, שהוא סובב עליה. ואשר לנושא זה— אין הבדל בין אותו עגנון המעלה באיפוס ובאגדה את עולם המסורת הישן, עולם האמונה יבטחוננו, לבין עגנון של ימינו התועה בנפש קרועה וללא מפלט. לפי הנושא המניע אין הבדל בין אותו

בקרריאת „שבועת אמונים”, עולה על דעתנו אחד מסיפוריו הראשונים: „גבעת החול”, שחברו לפני יותר משלושים שנה. שני הספורים האלה מאורעותיהם מתרחשים ביפו, ביפו לפני שנת 1914, ושיניהם הם ספורי אהבים. אין רק קרבה חיצונית בין יצירתו מהיום לבין עבודה זו של העלם הצעיר מאד, אלא שהכוח המניע שבשני הספורים אחד הוא. היום משיב הוא תשובה אחרת, היום חודר היא אל מעמקים עמוקים יותר, אבל תשובתו מוסבה על אותה שאלה, שהתעוררה בו כבר בימי נעוריו ושלא סרה ממנו כל ימי חייו— נצורות שונות ובפגישות אחרות, אפשר למתוח קשת מראשיתו עד ליצירתו האחרונה הזו, וכתבנו בעיקרם יופיעו בה כל אחד בצבעו המיוחד והבתי, והנה קשת זו לא תהיה אלא יציר נוגה אחיד העובר את האופק מאותו מוצא לאותו כוון.

האהוב שב„גבעת החול” אמן הוא, שכוח עצום מנדנד אותו מיצירתו אל החיים ימן החיים אל יצירתו. הנה יפו העיר ההומה מלאת מזורים ובחורות, המפריעים והמושכים. והנה החדר הסגור והמובדל, שולחן־הכתיבה הנאמן עומד בו, אותו שולחן, שכבר זכה בו להצ־לות, והוא שואף להוציא עוד עולם שלם על ידו. כאן נוצר— אין זה מובן בספור, אבל עובדה היא— כאן נוצר במשך לילה, יום ועיד לילה, שהיו נראים לו כשעה אחת של שכרון, ספורו הראשון: „עגונות”, שהפך את העלם הלא־נודע לעגנון (במובן כפול). ויתכן, שעלה על דעתו שולחן־כתיבה זה ואיתן שעות של אושר נעורים יצירה בתארו עכשיו (ב„שבועת אמונים”) את גבורו בבדידות עבר־

אף ממנו. ובעוד ששני הצרכים התקלים מתרוצצים בו, נטפל אליו כפגע צורך שלישי ממין זה. יכך הוא מתנדנד ממעשה למעשה מתוך מבוכה ומתוך ענויים, ולבסוף הכל מגיע לסיום ארעי באיזו נקודה שהיא במבוי סתום ומעורפל: הוא עומד על גשר או על מרפסת והמים מכים גלים ונבלעים בעלטה.

כלוא הוא בתוך קרבי, מסוגר באני המבודד שבו, ואין לו כוח מניע אלא בחזונו נפשו. וחוסר זה של מהלכים לחיים ולמצאות שמסביבו לוחץ עליו כסיוט מעיק, עולם הספר הזה הוא גהינום של ענויים, והקורא, שהתרגל לאוירה הבהירה והמשחררת השוררת בהרבה מן היצירות האחרות של עגנון, מתגלגל לתוכו נדהם ונבעת. אותו עולם, שב"גבעת החול", הדיר את עצמו מן החיים בקלות-מה או שלא היה קשה בעיניו, כשהחיים הדירו את עצמם ממנו, בינתיים נעשה לאיש, שראה את התגשמותם של חלומות בעוריו ושזכה להצלחות גדולות — אך בעדן היה עליו לפרוע בחלק מהויתו הנפשית. והעיקר שבדבר: אם הוא מתאונן על חלקי, הרי אין תאניה זו, אין כלל וכלל בה אך ורק מספד על אותם החיים, שאבדו לו. אנו מיטיבים להכיר את תאנית אותם האמנים, שהייהם הם חיי כלבים, והם מתקומים מים, חוזרים ומתקוממים להם, ולבסוף הם זוחלים בהזרה לשולחן הכתיבה שלהם או לאמניתם. מפני שאין להם חיים אלא בעניי עבודתם יבאושרה. אך ביצירות עגנון מתבטא רגש אשמה, רגש אשמה עמוק. הוא מוצא פעם — בספורי אותו ספר — מעטפה, שכתוב עליה בעצם כתב-ידו: „עיקר הנסיון של איוב לא בא מצד איוב אלא מצדו של הקדוש בריך הוא, כביכול, שמסר את עבדו את איוב, איש חם וישר וגוי בידו של השטן”. ורעיון זה מתאים לרעיון של החסיד ב„הכנסת כלה”, שלפיו היצר מנסח פעמים דוקא על ידי דברים שבקדושה. האמן, שאינו אוהב את הזולת אהבה אנושית אלא משתמש בו כבחמר יצירתו; שאינו חי את חיי אלא משתמש אף בהם מתוך העלאה נועזת למעשי ידיו — אותו אמן מרגיש, שאינו מספק די הצורך, אינו מספק מתוך הויתו השלמה את התביעה, שעליו לממשה בעולמו של ביראו כבשר ודם, ומכאן ההבדל בין עגנון היהודי לבין הרבה מחבריו האמנים, ומכאן — מרגש האשמה שבו — החוליה העיקרית של הקשר הפנימי שבין שני עולמות היצירה של עגנון: בין העולם, שאלהים שולט בו, לבין עולמנו, שאין למצוא בו מפלט. אין פה לפנינו, כפי שנראה הדבר בסקירה ראשונה, שני שטחים, ששום גשר אינו מגשרם, ראינו כבר, שנושא אחד עובר כחוט השני על שני העולמות, אבל האחדית שביניהם אינה רק אחדית הנושא, אלא שהיא מבוססת על הרגש היסודי, על הרגש הדתי של האחריות המוטלת על בני-האדם, ואחריות זו — אחת, אם האדם ימלא אותה בעולם האחד או יתיאש ממנה בעולם השני — היא מהווה, כפה כן שם, את קנה-המדה למוד בו את ערכם של חיינו.

אפשר לקרוא את „שבועת אמונים” — כמו יצירות אחרות מאת עגנון — כספור פשוט בתכלית הפשטות. לכאורה מתרחשים הדברים באויר בהיר ושקיף; לכאורה מצויר הכל בצבעים, שאינם אלא עליזים, עדינים וצלולים. הנה יפו העיר, יפו לפני שנת 1914, תמונת שאננים בים המזחיר, והנה באותו ים מטייל לו בלויית נערות צעירות גבורו של הספור ד״ר יעקב רכניץ, מורה לפי מקצועו יחוקר אצות לפי נטיותו; מלומד צעיר, שבא אל הארץ כתייר ושנשאר בה — בעצמו אינו יודע את הסבה — וישאר, עד כמה שישאר, בינו לבין הגערות שמסביבו מרחפים שעשועי-אהבים, אך ביום בהיר אחד

משורר, שחבר את „הכנסת כלה” ו„בלבב הימים”, לבין מחברו של „ספר המעשים”.

גבורה של „הכנסת כלה” מתנוודד בין תפקידו הנשגב, שהוא מרגישו כיעודו, תפקידו לעבוד לבוראו בהיותו שקוע בספרים הקדושים ימתפלל בצבור, לבין המצוה המעשית בדאגתו לבנותיו להכניסן לחופה. מצוה זו מסיחה את דעתו מיעודו, והוא משתדל להימלט ממנה, עד כמה שאפשר. אך יחד עם זה מרגיש הוא, שדאגתי לבנותיו אף היא אחת מאותן התביעות, שעבודת בוראו תובעת ממנו. ואין בו הכרעה: עבודת בוראו מסירה אותו ממצוות החיים, ובקיימו אותן — האם לא יסור מעבודתו המוטלת עליו? והוא מחפש את המשעול הצר, שבין ההגשמה לבין הנסיון. הוא אומר בלבו: „שדרכי הנסיון שונים, פעמים שהיצר מנסה דוקא על ידי דברים שבקדושה, כגון תפילה בצבור וכיצא, כדי לעכבי מעשית אותה מצוה שהוא נותן לבו עליה”. ורעיון זה — אף אם במסגרת עולם אחר ובשכבה הרבה יותר עמוקה של ההויה — קרוב הוא קרבה יתירה לאותה שאלה, שהוצגה ב„גבעת החול”. התמכרות זו לעבודת הבורא המונעת את החסיד מלדאוג די הצורך לאשרן של בנותיו ולעתידין, דומה היא להתמכרות האמן ליצירתו המונעת ממנו מלחיות את חייו. אפשר למצוא קו איראנושי בפרצופו של האמן השופך את כל רוחו על מעשי ידיו, ואין בו, כדי לתת לחיים את המגיע להם. הוא מקדיש את עצמו לתפקיד המשרת אמנם את האנושיות, אבל האניש, נפשו החיה תפסיד בנקל את חלקה. ב„הכנסת כלה”, באותו עולם, שאלהים שולט בו, מזדמן לגביר למצוא איצר המצילי מבעיתו. היא מקיים את יעדי וברוך נס את מצויותיו גם יחד, ושמה כוונתו של המשורר, שאין לאחה, מה שלא ניתן לאחדות, אלא בנס או בחסד.

האגדה „בלבב הימים” — מפני שהיא אגדה — בעיית אינן לפנינו. השאלה המרכזית שלנו אינה מתיארת בה, אלא שהיא יסודו של המעשה, יסוד ללא ביטוי מפורש. גבורה של אגדה זו מאחר להגיע לאניה, שתביאו אחרי שנים הרבה של נדודים, הרפתקאות ומאמצים למקים חפצו. הוא מחמיץ את שעת ההפלגה, מפני שברגע האחרון פוגש הוא באשה עזובה ורחמיו מתעוררים בו לעודדה. אך אחר-כך זוכה הוא לעבור את הים, כשהוא יושב על מטפחתו הפרוסה, ולהשיג את מטרתו זמן רב לפני האניה. בו בגבור האגדי הזה, מתאחד, מה שבלב המשורר מתאבק ללא אחדות. גבור זה, שהחמד שורה עליו, הוא בטויה של שלמות והרמוניה: העיכוב אינו איתור בשבילו, אלא שהעיכוב בדבר מציה כלול כבר במטרה. רגע רגע יצרכי והוא עומד תמיד הכן, ובכל המעשים האלה אין בשבילו משום היסח הדעת מיעודו, אלא שהיא ממלאו דוקא מתוך עשייה זו.

ביצירות אחרות, וביחוד ב„ספר המעשים”, ויתר עגנון על אותן מפלט, שעולם האמונה משווה אותי, כאן עומד הוא בתוך מצאות החיים של ימינו, אשר בהם אין איצרות מבריקים במאורות, אין מטפחות יורדות בחסד וברחמים, כדי לשאת את הנודד למטרתו. כאן אין החסד מכסה על הקרע שבלב, על תהום הפעורה בין אני ואתה, בין נשמה ועולם, בין ההויה וטעם ההויה. ב„ספר המעשים” עצם מהותו של המעשה הוא בזה, שמקירו אינו בקרבו, אלא שהוא יליד חוץ הרודף אחריו, כדי לבלעו. אין בו דבר העלול ליצור זיקה בינו לבין העולם החיצוני. הוא גומר בלבי לעלית על אוטובוס, למשל, או ללכת לרחיצה או לבקר מכרים, אבל באותו האופן יכול היה להחליט על דבר אחר. אין חשיבות ואין שחר למעשיו, וברוך, כמובן, פוגש בו דבר אחר המסית את דעתו, עד שפגישה חדשה מסירה אותו

דבר פורץ אל תוכי: המציאות, מציאות טובעת, ותביעתה מלאת עניינים היא -- דוקא מפני שאינה באה מבחוץ בלבד. בו עצמו ישנו החשק, אבל בו ישנה גם ההתנגדות, שמקורה בפחדו; וזמן רב נראה הדבר, שידו של הפחד תהיה על העליונה, ואין זה אלא הפחד בפני אותו כוח חיים, שאין לשלות אותו כאצות. שאין למיין אותו ואין להדביק בו שלטים. כוח זה מושכו כזרם הנהר, שיסחוף אותו מעולמו הרחבני אל נחשוליו, ואין לו אימון בכשרון השחיה שלו. ועוד פעם אזור הוא את כל כחותיו להתנגדות: הוא מתבודד בחדרו השקט לעבידתו המנשה את הכל. זכר „גבעת החול“ עולה לפנינו, אותו ספור, שאף בו מסתגר הגבור כ„קרבן שירתו“. פה מאושר הוא: „אותם ימים אולי מיטב ימי של רכניץ היו“. אך מעטים הם: שש הנערות באות אליו, כדי לקחת אותו לטיול על חוף הים. ובאותה שעה היפך הרעיון העליון העולה על לב אחת הנערות למשחק, שיש בו, כדי להביא לידי מפנה רציני ומכריע. זמן רב היה רכניץ משחק אתן ללא יחס נפשי, והנה הגיעה שעתן, לשים קץ לשעשועיו בדרך המשחק שלהן. יאם הוא נותן להן לעשות, מה שהן עושות, הרי יתכן, שהסכמתו הפאסיבית באה מתוך הפחד שבו מפני אותה הכרעה, שעליו להכריעה במציאות החיים כלפי הנערה האהובה. ורק ברגע האחרון תש כוח ההתנגדות שבו, וכוח החוק יותר ממנו סיחפן מעצמו, ושבעות האמונים של הילדים מתקיימת.

מפנה מכריע זה, שבי מתאחד לכסיף, מה שלא ניתן לאחדות, מתרחש בשתי שכבות שונות זו מזו. הוא מתרחש בראשונה בדרך תהליך פסיכולוגי, בדרך העלאת זכרון מימי הילדות. כל כמה שרכניץ היה טובב את השאלה, מאיזו סיבה היתה מתהווה בו נטיתו המיוחדת לחקירתו - הנה רק עתה, זמן קצר לפני המפנה, זוכה הוא לרדת לעומק זכרונו ושוב לראות את עצמו באותו גן, שבלה בו לפנים את ימי ילדותו המאושרים עם ידידתו. „נזכר יעקב אותה בריכה שבגן... עם גידולי המים, שהיה תוהה ומשתומם עליהם. ואולי אפשר, שמאותם הימים לבו משוך אחרי צמחי מים... אותה שעה עלתה לפניו אותה בריכה עגולה... ופרחים ששושנה קוטפת מהם, פתאום קפצה שושנה לתוך הבריכה ונעלמה ושוב עלתה משם. שיערה שומת מים ומכוסה אצות כבת גלים...“ ובתמונה זו, שהיתה שקועה בו עשרים שנה ושנה והעילה עכשיו בזכרונו, רואה הוא את שני העולמות שבו באחדותם; בתמונה זו מתאחד הנפרד. אבל קשה להבין, מה צורך לאותה הסברה המבוססת על העלאת הזכרון מימי הילדות. יתכן, שהסברה זו תרמוז על הנטייה המסוימת שבענין חקירתו, אך אין בכוחה לברר את הרור הניות המיוחדת שבו. וביחוד אין בה, כדי להסביר את רגש האחדות, ששום מעשה-תודעה יכול לעוררו. מובנו של התהליך הפסיכולוגי אינו יכול להיות אלא רמז על חוויה נפשית קודמת, שעל יסודה יתאחדו שני העולמות שבו -- החוויה יטעם החוויה, החוויה והמעשה -- מתוך התרוממות נפשית, שתבוא בשעתה או שלא תבוא.

ומפני שכן הדבר, נפתח כאן, בשעה המכריעה של המפנה, עוד פעם הקרקע מתחת הקרקע. כאן פורץ אל תוך המאורעות הריאליים ליים והמבוססים על תהליכים פסיכולוגיים דבר מיוחד, המביא לידי המפנה, ואין אתה יודע, אם יליד של חזון או של מציאות הוא, אם אפשר להסבירו או לאו: מאירע בהיר-מעורפל, שבי יבוטל הנגוד. יבוה מתבטא הרעיון, שביטול זה אינו בא אלא בשעה, שהחסד שורה עליה, ואין להסבירו הסברה שכלית.

רכניץ אינו אלא סמל האמן: „שדרכן של אצות שנבדקות בנייר ואין מבליטית עצמן למעלה מן הנייר. כיון שאתה נותן עליהן

באה נערה אחרת אל הארץ, היא ואביה כתיירים, נערה מזוינה, ידידתו מימי ילדותו, והילדים נשבעו זה לזה שבעות אמונים. ביתו של אביה היה בית תרבות ועושר, וכבר הנער המתבגר, שהוריו לא זכו באותו מול, היה מוקיר רגלו מן הנערה ומביתה מתוך געגועים, שכבשם בלבו. אבל היא שמרה על רגשות ילדותה, והיא מעוררת בו מחדש את זכר אותו עולם שקיע, שלכאורה ויתר עליו. עצם מהותה הוא בהיר, פשוט ומלא מרץ: עצם מהותו הוא עטוי מעטות הרבה -- ולא קלה מנת חלקה. אך לבסוף טבעה הבהיר ההפעיל מציל אותה, ושבעות האמונים, שהילדים נשבעו זה לזה, מתקיימת.

ואם תמצא לומר: זהו כל הספור. לאמתו של דבר אין לפנינו אלא השטח העליון, ואף הוא מושך את הלב בדרך תאורי הנפלא. נחוו של המשורר בספרו את הדברים האלה הוא כוח הפשטות וכוח החן המשעשע. ועיקרו של הדבר הוא במזיגתו המיוחדת לו, מזיגה של חיבה יתירה עם התרחקות אמנותית עליונה. הוא רואה את דמיוניו, את חייהן ואת סביבתן מתוך חיבה הבאה מעימק לבו; וחוא מתרחק מהן כאמן האוצל על הכל דוק של הומור עדין ואירוניה קלילה. הזדהות זו התרחקת זו, חיבה זו לדמויות עיצובו וראיה קטנה זו המשווה להן צורה ימדה -- זהו עצם מהותו של העולם העגנוני, וביחוד בספור זה. יבגלל תאור זה המושך את הלב בחנו האמנותי ימצא בו ענין רב אף אותו קורא, השוהה על שטחו העליון. אך מתחת לשטח נפתח הקרקע ימתחתיו עיד קרקע אחר. אפשר לא להרגיש בזה, כי השכבות העמוקות, שהספור מוריד אליהן, אינן מופיעות אלא בדרך רמזים קלים שבקלים, פעמים מלה, פעמים דבר שבין השיטין -- ירק הקשר בין הנקודות המעטות האלה מתנה את התמונה שמתחת לשטח.

ד"ר רכניץ הוא חוקר של צמחי הים, יהאיש הצעיר כבר יצאו לו מוניטין במקצועו. הוא מקדיש לו את כל רוחו ואת כל זמנו הפנוי. עבידתו יקרת-המציאות היא, ואין בארץ איש לשוחח אתו עליה, ומחוצה לה רק קומץ מומחים המתיחסים בהבנה לעבודתו. בחייו הפנימיים, איפוא, מבודד הוא, ואותו עולם מובדל הוא בשבילו עולם חייו האמתיים. והסובב אותו אינו לו אלא מעין עולם-קלעים, שרגיל הוא להתנועע בו ושאין לו שום יחס נפשי אליו. הנה שש הנערות, שהוא משתעשע בהן: שש הן ולא אחת. מלאת חן הן, והוא חפץ לנשקן ומנשק אותן, אבל לאמתו של דבר אין ביניהם ולא כלום. אין לו יחס נפשי אלא לאציותו, וזוהי גישתו אף לעולם הציוני, שהוא חי בו כמורה, אף בתוכו נוהג הוא, כאילו הוא חלק ממנו, אבל לאמתו של דבר עומד הוא מבחוץ ומביט עליו רק בעין יפה וסובל, עד כמה שיסבלהו. הוא נוהג בשלום עם סביבתו, כל זמן שאינה המפריעה לי. אינה מפריעה לעולמי הפנימי.

והאיש המזור הזה היה בילדותו חבר לילדה הבאה מבית תרבות ועושר. אביה נעשה לידידי האבהותי, שאיפשר לו את לימודיו בגימנסיון ובאוניברסיטה. אמה שמתה כבר בגיל צעיר חיה בזכרונו כנעלת אצילות עדינה, שאינה מעולמו הוא. זכר הבית הזה והילדה, שהיתה קרובה לו כל כך בימי ילדות, כביר הוא, בעוד שזכר היריו וניתם חלש הוא וחסר כוח מושך. במלים אחרות: הוא שייך לשני עולמות, לעולם מתחבתי ולעולם חשקן. ומתשקו זה מסתיר הוא פניו, בורח ממנו (עד לפלשתניה) ומרכז את כוחותיו -- כמו בהתנגד לו -- לעצמו, לגרעין נפשו הפנימי. אך כשמגיעים עכשיו האב יבתי לחופי הארץ, כשהבת אפילו מזכירתו את שבעות האמונים מימי ילדותם - הנה הקליפה, ששם על לבו במשך שנים, משתברת, והנה

ישראל, ואף דעותיהם משונות זה מזה, מכבדים זה את זה". יפו עמדה בעיקרה על בני אדם שיודעים שארץ זו אינה כשאר ארצות ואינה נענית אלא לעובדיה הכשרים העמלים עמה". החיים פשוטים מאד: "שכר דירה כאן קטן והמזונות בזול ואין צריכים למלושים יקרים, אפילו עשירים אין מבזוים את ממונם על מלושים. ארץ זו מלמדת את יושביה להיות מסתפקים במועט". הרוסים הללו מרבים להתוכח ו"כל שיאמר מר גרינברג יאמר מר ברגגריץ היפוכו, אבל "רובם קלי תנועה" וגם עליהם אפשר לאמר ש"המחלוקת גופא מעידה שדבר אחד מאחד את כלם". יום הקטנות הראשון של הציונות הזה"י ישובת עבר מזמן. כבר למדו לבטוח גם בעתיד אי, כפי שמבטא זאת אחד הנואמים: "עכשו אותם שלגלגו, מבקשים להם כאן משרה".

שלא כ"גבעת החול"

יפו שלפני מלחמת העולם הקידמת ידיעה לנו היטב מתוך ספור אחר של עגנון, הלא הוא "גבעת החול" שהופיע בראשונה ב"הפועל הצעיר" שנת תרע"ב בשם "תשרי", שחזר ונדפס בשמו החדש בספרים הקטנים המפורסמים שהפיצם ה"ידישער פירלאג" בשעתו, ושנכלל לבסוף ב"ספורי אהבים", הכרך הרביעי של כל ספוריו של ש"י עגנון. אותו מקום, אותו זמן, אותה מכונת ספירת המוכנה ומזוימנה תמיד להרתית מים בשביל קפה בחדרי של הגבור הראשי — אך באמת יש כאן שני עולמות שונים. ב"גבעת החול" אנו בחבורת פייטנים וסופי רים תלושים מן הקרקע, ועממם, נערות שבאו מעצמן בלא הוריהן" מופקרות לרעב ולכל צרה אחרת הכרוכה בבדידות. כאן יש לנו עסק עם מורה ומלומד שאימיתו פרנסתי ועם "בנות בעלי בתים... המצוינות ביופי כריב בנות ישראל הכשרות שזכו לזיו פנים והידור קומה ומדות נאות". החילוק ברקע החברתי אינו אלא סימן לחילוק הגמור בפיליטופיה. בפנימיות הדברים שבין שני ספורים אלה, רחוקה היא הדרך מ"גבעת החול" יעד "שבועת אמונים". דור שלם בין שניהם, לא רק בזמן כתיבתם, בטכניקה של המכנה והסגנון, אבל בהשקפה על החיים, בהגדרת הטוב שהאדם מבקש. מהי הטיב הזה?

איש אחד ושבע הנערות

"שבועת אמונים" היא ספור באדם אחד ושבע נערות, וכבר הודה המחבר בסוף הכוונה כי "עלתה על לבנו תחילה לקרותו שבע הנערות". זה מצלצל כמעט כמו שם של סרט, ואם איני טועה, הוצג סרט בשם זה בארצנו לפני זמן לא רב. אך אין כאן מן הפיקנטיות ולא כלום — אלא אם כן בשביל אותו גרגרן המרגיש בפלפל החריף, גם כשהו ממותק עד כדי היעלמות בתבשיל עדין שהוכן ע"י טבח אומן. אנו רואים את "שבועת כוכבי הלכת", כלומר את יעקב רכניץ ושש הנערות הארץ-ישראליות מטיילים על חוף הים בתחילת הספור, אך קודם שאנו מספיקים להכיר את הנערות האלה כל צרכן, כבר מופיעה שושנה אהרליך, בת "הקונסול" האמיד, שיעקב רכניץ נשבע לה אמונים בעודנו ילד. בו בזמן שפרשת יעקב ושושנה מתגללת לפנינו מתפרשות והולכות דמיותיהן של שש הנערות — יעוד דברים אחדים שאינם נופלים בחשיבותם מיחסי הגבור אל השבע בטכניקה זו של הספור, בטכניקה של זה על יד זה, זה לעומת זה, במקום זה לאחר זה, זה מתוך זה, כמנס הרבה מעצם "האמת השנייה" שעגנון תפץ, כנראה, לגליתיה לנו כספור זה.

העלילה

לא שאין כאן עלילה. אדרבה, יש בספור "שבועת אמונים" יותר מן העלילה מברוב ספורי עגנון בעלי הקף דומה. נביא בזה מה

טיפה של מים מיד מתרככות והרי לפניך צמחים חיים מעשי ידי היוצר והבורא...". רכניץ, החוקר, דומה לאמן השופך את רוחו על מעשי ידי ומדביקם בנייר או בכתב, בתזמור מת המתעורר למין מזר של חיים חדשים, כיון שעין האדם החיה תפגש בו. כל הדברים, שהאמן או המלומד מעלה אותם משפע החיים או הטבע, שהוא מסדרם וממיינם, נותן להם שמות שלטים ושעם, נוחים לעין המסתכל — כל אלה אינם יותר מן הצמחים המעטים, שהחוקר ישלה מתוך הים, מן הים הסוער הפראי והאינסופי, המושך בכוחו העצום. ומי שאין לו יחס נפשי לאותו כלל כולל, שאין לתפשו, מי שאין בכוחו למסור נפשו לזרמיו ולמערבולותיו — לא יוכל לשוות צבע נעימה טעם וסדר מתאימים לאותם הדברים הקטנים, שעינו רואה וידי תופשת אותם, אך בהת" מסרו — הזרם יסחוף אותן, ואינו יודע לאן. כל השואף להישגים, צריך להצטמצם; צריך להגביל את עצמו, ימה שמעבר לגבולותיו שמתח לי. לא יהיה לו אלא מבוכה, מבוקה והפרעה. אך אף העולם הפנימי שבתוך הגבולות אינו נבנה אלא מתוך אותו חמר-חיים, שלא היה בו — לפני מתיחת הגבולות — אלא אותה מבוכה והפרעה. ותהליך זה הוא תהליך אינסופי המביא, חוזר ומביא ענויים חדשים, ורק לפעמים, בשעות התרוממות, שתבואנה או שלא תבואנה, יזכה האדם להרגיש את האחדות, במה שלא ניתן לאחדות.

אותו נגיד ואתה אחדות מוצאים את בטיים הבולט ביותר ביחסו של האמן לאשה. היא הקיובה כל כך למקורות החיים — המשיכה המסוכנת והאישר המאיים הנה, היא סמל איתה החוויה, שההישגים זקוקים לה; היא סמל אותה ההייה, שההישגים נהרסים על ידה. היא "מושכת אותנו למעלה", והיא מושכת למטה — עד שמתרחש הנס בחזה האדם, נס האהבה האמתית והטהורה, שיש בכוחה להפוך את הניגוד לכליל ההרמוניה.

זהו תכנון וטעמו של הספור, ששמו "שבועת אמונים" ושבו מופיעה אפשרות אותה האחדות, שהחסד שורה עליה, בפעם הראשונה אצל עגנון — לא בעולם המסורת ולא באגדה, אלא בעולמנו אנו, בעולם הספור הזה, שהוא בלתי-יהודי, כמעט אלילי לפי אורתו החיצונית, והעובדה, שקיים קשר רוחני אמיץ דוקא בין "שבועת אמונים" על אף לבושו החיצוני לבין עולם המסורת שביצירותיו של עגנון, אופינית היא בשביל הדרך, שהמשורר הלך בה במשך עשרות בשנים.

ג. קרויאנקר

2

ראה עגנון כי עם ישראל נתון בצרה שלא היתה כמיה מיום הבראו, וכי גם אנו היישיבים, כביכול, לבטח בארצנו, משוגעים ממקרא עינינו ומשמע אזונינו, ואף בהולים וטרודים לאכול איש בשר רעהו — עמד והסיע אותנו לעולם אחר, עולם חדו ושלו, למען השיב נפשנו השסועה ולפשט עקמומית שבלב.

יפו שלפני מלחמת העולם הקודמת

העולם השלי יחודי, שאליו מעתיקנו עגנון הפעם, הוא הישוב היהודי ביפו באיתם הימים קודם לימות המלחמה "....שהימים היו ארוכים פי כמה מימינו ואדם מספיק לעשות פי כמה מרובה ועדיין נשתיר לו שעות לחשוב את חשבון עולמו". המדובר באנשים בני-דנים אשר "מעשיהם עריבים עליהם", לרוב רוסים משכילים ש"היו שמחים בחלקם והיו מודים, זה להשם יזה לגורל, על שזכו לישוב בארץ

וכאן הספור עוזב את עולם המציאות: בין המתחרות מופיעה שושנה, באותה כתונה שהיא שוכבת בה על ערש דוי — ומנצחת את כלן.

„בארה של מרים“ צפה יעוה

שיטה זו של סיוס דמיוני יאגדי לספור שהוא עצמו כלי מציאותי ומישי נמצא באחד מספורי עגנון הראשונים ביותר, ספור ראשוני כל כך שעגנון לא הכניסו אל תוך קובץ כל ספוריה, כינתי ל „בארה של מרים“. אשר נדפס ב „הפועל הצעיר“ שנת תרס"ט מס' 14—18. מלבד „תשרי“, כלימר „גבעת החול“, הרי „בארה של מרים“ הוא הספור הארץ-ישראלי היחיד שפרסמו עגנון בשבתו ביפו לפני מלחמת העולם הקודמת. יזה דבר הספור; בחור בן טובים, משורר, אהיכר של בנות עיר, נשלח ע"י הוריו לא"י, כי הגיע זמן שרותו בצבא. הוא מגיע ליפי בל"ג בעומר (כמי עגנון, דרך אגב, עיין בביוגרפיה שפרסמה אברהם יערי בספר השנה תרצ"ד). שם הוא נקלע אל תוך חברתן של „הבחוריות גזוזות השער... ומבעד אפור גבר שעל בשרו, זיעתן ותאותן מגררות את חושי. ניטלה האצילות ממנו והוא נתון בידי יצר הרע“. שלהי של קיץ מגיע ובהש"י חללות ידיד נתקבל גבורני — אשר שמו חמדת, כשם הגבור ב „גבעת החול“, כמוכיר באיזה משרד. אך מן השמים נגור כי חמדת לא ישקוט. במקרה הוא שומע מפי בן עיר כי אביה של מרים, אחד מנכבדי עיר מולדתו, בא לארץ עם בתו. הזקן נתן את לבו לשכור חמי טבריה בשותפות עם יהודי עשיר מק"ק פרנקפורט. „ומבני דבר מדברים שבקרוב נזכה גם בשדוך הגון“. חמדת נפגש עם שלושת אלה, הזקן מקבל אותו בחבה רבה ואף ממנה איתו פקיד בעסק החדש. אך דבר השדכין עם הפרנקפורטי איננו בדי. מרי, היא מרים, היתה משאת נפשו של חמדת. לבו חלל בקרבו והוא משתפך בשירי-עם עצבים מלאי רמזים. כדאי להביא אחד מהם:

יְמֵי הַרְעִים וְקִשִׁים	נָדָן עִם כְּנָת
אָנָּה קָרְוִי, נְבוֹתִי,	הִי אֵלֵי דַבְּקָתָם
בְּחֻצֵי עֲרֶנְת נָשִׁים,	וְלִבְבוֹת פְּגֵי אָדָם
בְּמָקוֹם שְׂוִיָּצָאוֹת עֲלָמוֹת	בְּרֹעֵי הִי נְתַקְתָּם.
בְּשֶׁעַת הַנְּפֶרֶת נְשָׁמוֹת!	וְהִי כִי יִזְלוֹן יְמֵי,י

החתונה נחוגה בטבריה ברוב פאר, וכאן הספור עובר מעולם המציאות אל מלכות האגדה. בימה של טבריה אשר בה שוקעה „בארה של מרים“ הקדמיניות שוקעים מרים וחמדת, העולם רועד, אבל מיד ירדו ויכרתו לכבוד את מתיהם.

האלים הטיבים

הבאתי את התוכן של „בארה של מרים“ בפרוט מסוים, לא רק בשביל האגדות של הפתרון הסימיומי, ולא רק מפני הדמיון המובהק במוטיב ספורי יסודי בין הספור הגנון והספור החדש אשר לפנינו (הגבור נפגש בארץ עם יקירת לבי ואביה מעיר-מולדתו), אלא כדי לאפשר הערכה של „שבועת אמונים“ מתוך השואה לשני הספורים האחרים של עגנון המתארים אותה תקופה. לכאורה אין ולא כלום בין הסנטימנטליות המגששת של מעשה נעורים כמו „בארה של מרים“ למלאכת האמן שלפנינו, יהמרה השחורה המקיפה אותך למקרא גורלו של חמדת, שאינו זוכה לא בגבעת החול, היא „גבעת האהבה“, ואף אינו עושה לנפשו כלום, פגה ומתחלפת בשאיבת נחת מיעקב רכניץ.

שדרוש לענינו. יעקב רכניץ קשור אל משפחת הקונסול אהרליך כחוט כפול ומשולש: בית אביו הדל היה עומד אצל ביתם המפואר, ויעקב בלה את ילדותו עם שושנה בגנה הרחב, הם שיחקו חתן כלה, אך „דברים שהיו ביניהם בקטנותם לא עמדו להם בבחרותם“ ילא כל שכן לאחר שעלה רכניץ לארץ ישראל וקבע בה את ישיבתו. אמה של שושנה מתה, בעוד רכניץ לומד באוניברסיטה, כשהיה מרוחק ממשפחת אהרליך, אך דמותה קבועה בלבו, ייפין של ידי שושנה מתגלה לו לאחר זמן — כשהוא נזכר באצבעותיה של אמה, שהיה נגיל להביט עליהן בגלדותו. הקונסול אהרליך הוא מיטבו של רכניץ מעודו ועד עלותו לארץ ישראל. ואכן התאור ההדרגתי האציל של היחס הזה הוא מן הדפים היפים ביותר שנכתבו בשפה העברית. רכניץ למד בוטניקה והתמחה בחיקור (כך כותב עגנון במקום חקירת) צמחי הים, ביפו שימש מורה לרומית, שכן „אין המשרה עושה את האיש אלא האיש עושה את המשרה“. ימה של יפו מלא האצות ועשבי המים הוא קרקע בתולה (אם מותר להשתמש בדמוי זה לגבי ים) כמובן המדעי, ובמשך שלוש השנים שרכניץ שוהה שם הוא עישה תגליות חשובות ולמין אחד של צמחים נקבע שם מדעי על שמו. רכניץ מקובל על חבריו „משום שנתן להם לנהוג בו כחבר“, אך לא בתוכם הוא מוצא את חוגו, אלא בתוך קבוצת נערית שנתחלקו סביבו באקראי אחת אחת. ראשונות במעלה לאה לוריא ורחל היילפרין ולא לחנם נקראו לאה ורחל, שכן רכניץ שמו יעקב ולמי לאה ורחל מתקנות, אם לא ליעקב? „כל מי שראה איתם (רכניץ ולאה לוריא) כאחד אומר זהו זוג מן השמים, ואפשר שאף יעקב ולאה חשבו כך, כל אחד בטרמינולוגיה שלו“. כל שש הנערות מתוארות בדיוק נמרץ ובבהירות מפליאה, הן „מראהן ומוצאן ופנימיותן, ואפילו המרה שאינה אלא תינוקת חביבה (שאמנם פעם אחת הטתה רכניץ נפתיו לשפתיה ונתן פיי על פיה), ואפילו אותה רעיה זבלודובסקי, שכל מקום שהיא באה, מביאה היא את עצמה עמה“ (!). הורי הבנות, כדרך בני אדם משכילים לא היו בהולים להביא את רכניץ לידי הבעת לב, הנערות עצמן ממילא עכבו זו את זו, ורכניץ, כדרכו, היה מפקיד הכל בידי הזמן.

אך הזמן לא עמד, יום אחד באו אל יפו הקונסול הזקן ובהו. אחרי שחרו במשך שנה תמימה את הארצות הטרופיות של אפריקה. הם קובעים ישיבתם במלון ביפו, ושוב רכניץ סועד על שולחן מיטיבי. אהבת הזקן אל „בן סיועו“ נגלית בכל הדרה-המדודה, וכמעט אין זה פלא כי „שושנה דיברה עליו כאילו הוא אביו של יעקב ילא אביה“. שושנה מעשיה נכריים, קרבה ואינה קרבה, אך בעוד יעקב נביך במה לעזטיק „בת מלכה מנמנמת זו“, קופצת היא ומוכירה שבועת אמונים שהיתה בימי הילדות. יעקב אינו מהסס, ושוב הם חתן וכלה, שמה תאמר שבוה תם חוג שבעת כוכבי הלכת? אדרבה, משעה שבאה שושנה, „נתגלה ייפין של בנות שגדל עמהן ביפו“. שושנה יוצאת לנסיעות בארץ ולבסוף נופלת למשכב במחלת השנה. למכה זו יורדה על ראש רכניץ הכין המספר רפואה, עיד קודם לכן קיבל הזמנה לכהן נמשרת פרופסור באוניברסיטה אמריקנית, היא משקע עצמו בעבודה המדעית, ובכך ישב לו רכניץ בחדרו שלם בנפשו וחפשי מכל זנין ודבר (!) שכבר השלים עם הדבר שישושה נוסלת על מטתה חולה, וכאן בא הסיים המפתיע: באקראי, ובו בתחילה, מתלקטית אל רכניץ שש הנערות אחת אחת. „הוא מהלך נעמן כמו גושא ונישא“, הן משתגעית מרוב עליצות ויוצאת למרוץ זחרות כדי לזכות בזר של אצות — סמל עולמו המיוחד של רכניץ.

זה הזוכה לכל השלחנות בבת אחת. אך בדבר אחד, צדדי לכאורה, שוים שלוש הספורים: בחילוניות הגמורה, בהעדר אותו הצד, "היהודי" שהוא כמעט מהותי לנו בדמותו של הסופר עגנון. אלא שיש כאן הבדל עמוק בין שני הספורים הישנים והיצירה החדשה. בספורים ההם החילוניות היא סתם עיבודית, בבואה של אותה חברה ארץ-ישראלית הנשקפת מתוכם. ב"שבועת אמונים" יש לנו חילוניות לתיאבון, ואינני מתכוון כאן רק לחסרון השלם של מוטיבים יהודיים, לשלטון בכפה של "האלים הטיבים", של ציאוס ואסקלפיוס וכו', שעגנון מכניס אותם בכונה במדה גדושה כדי שגם כהי החיש ירגישי לאן הפנים מעידת — אלא ביחוד לאותה בריי-אית הנפש הגייית ולאותו מזל של גוי אשר חונן בהם הגבור הראשי, ילאותו זה, אותה עשירות ישלוח המקיפים אותו מכל צד. די לנו ביהדות זו שמפטמים אותנו ערב ובוקר וצהריים" קורא אחד ממנהלי רכניץ בנאום אחד. וכמעט יש בקריאה זו מעין מוטו. למה כל הנטל יהצער הזה? הנה לפניך אנשים אשר טוב להם, טוב מאד, ובכל זאת הם טובים ושלמים — גם בלי יחידו של עולם. האמת ניתנה להאמר: בריאות נפשו של יעקב רכניץ נראית לנו לפעמים

חזקה יתר על המדה. למשל כשהוא מצליח להשכיח מלבו באופן מוחלט את מחלת כלתו אשר נשבע לה רק זה עתה אמונת עולם, אך מי יכחיש כי טיפוס כזה קיים, ואף עליל להיות ברכה — לעצמי וגם לזולתו? אגב, יש בו ברכניץ עוד משהו מחמדת, מרגישותו ימימיוסיותו של זה, אבל אופיי הוא כיצד הוא מתגבר על "התורשה" הזאת. ההרהורים של נחיתות או מתנדפגם מאליהם או מוכתשים ומגורשים ע"י מציאות משמחת יותר. קצורו של דבר: עגנון של פנים אחרות, שכבר הכרנוהו בכמה יצירות משנותי האחרונות, נגלה לנו ב"שבועת אמונים" במדרגה גבוהה מאד של שלמות. אך אנו סמוכים כי הפנים האחרות אינן פנים אחרונות. על שלחני מונח הרומן החדש של פרנץ ווירפיל (שיר מזמור לביירוטי), השני בזמן קצר המטפל בשאלות הנצח (הקידם, שמע את הקול" על ירמיהו הנביא). דבר זה אופיי ליהדות חוץ לארץ. אנחנו כאן בשלב מוקדם יותר. אנו צריכים עוד כנראה למקוה המרעננת של "חולין", עד שנהיה שוב מוכשרים לקבל השפעה מן האירות הקדומים שלנו. מקוה מרעננת זו הוא הספור "שבועת אמונים".

ש. ד. גויטיין

ניבן זשיג

שיר השירים

(סוף) מאת יעקב פייכמן

ה

על מבנה הספר, על סוגו הספרותי, על עצם מהותו ותכנו כל כך נחלקו הדעות, שריבוי הסברות וריבוי היכיתים עצמם עלולים לטשטש את אורו לגמרי. בעלי המחקר סבורים, שעל ידי השערות יצירופים וניתוחים חריפים, יגלו את אחדותו של הספר, כחטיבה שירית שלמה, בעוד שאחדות כזו ישנה, ובה יכיר כל מי שאינו מתחכם הרבה. בכוחה של חריפות ניתן לתקן לפעמים אותיות שנחלפו, מלים שנשתבשו או שנסתרטו, אבל אין להפוך קטעי שירה לשירה רצופה, ואין ליישב דברים שאינם מתיישרים.*

שיר-השירים הוא בודאי ספר, שהוא מגרה את החוקר. אבל מי שקורא בו לתמו, מרגיש את האור האחד, את הנעימה האחת שביצירה זו. אותו גוון-יסוד שבנגינה, שבתחושת העולם, שבו סוד הקסם, והוא לא ניתן להתפורר על-ידי שום השמטות וסירוסים. זה כוחה של שירה אמיתית: שכל חלק בה שומר את כוחו של כולה. של כל צירופי צירופיה. כל פסוק בשיר-השירים הוא חוט בהיר ברקמת השירה כולה, ואותה שעה הוא מאיר גם לעצמו. האם לא זהו גם כוחו של כל פסוק גבואי, שגם כשהוא נראה בדל מחבריי — הוא קשור בהם באלפי חוטים לא נראים?

אכן מימים קדומים קסם הספר ללבבות בברור ובסתום בו כאחד, בפניו הגלויים והנסתרים. בכל הד החידות שעלה מתוך דפיו השקויים ירק ישמש. חוקרים ימחוקקים, נזירים ופייטנים נמשכו אחרי זמרת-דם חמה ושוקקה זה, שמציאותה בספר דתי נראתה מורה כל-יך. הספר נעשה תיכף כמין חומר לויכוח, לדרוש, לסמלי-מסתורין שונים. לא חכמי ישראל בלבד הזהירו שלא יעשו אותו "כמין זמר" (הקורא פסוק של שיר-השירים ועישה אותו כמין זמר, מביא רעה לעולם).

* נראים לי דבריו של ש"ד גויטיין (הדבר" גליון פסח ש"ז), שניסח "היבות" כי ביסוד המנייה הונה, מאירע מסויים, מעשה בערת שמה עתה אביה בלירות ואחיה נעשים, אדוני גוליה" ועומדים לה ישיטנה בדרך האהבה.. אעפ"כ — כמר קטעים במגילה שאינם מתיישבים לפי ספור זה |

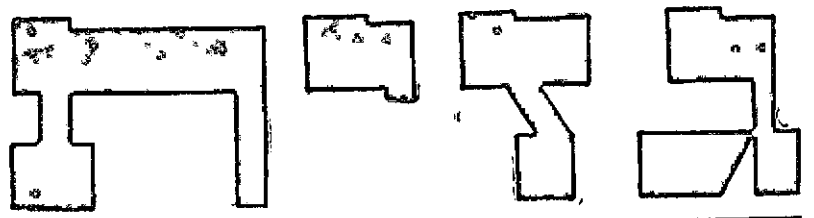
סנהדרין ק"א) כיאם גם מורי-הדת הנוצרים הקפידו, שלא יפרשוהו חס ושלום, כפשוטו. כליכך רחקי כבר אז הבריות מן המעין וכליכך לימדו את פיהם ואת לבבם לזייף את אמת החיים יהשירה, שבמשך אלפי שנים עיקם דור אחר דור את הכתובים החדושים האלה. קנאט מופיע-עורון בזה אחר זה עשו אותם פלסתר, יאיש לא קם ולא מהה כנגד השקר הגלוי הזה.

דבברים שבשירה כמעט תמיד נטפל מאלי — כמעט שלא במתכוין — גם משהו אליגורי. לא אהבת זנטי בלבד הופכת רגש דת מסתורי בשירתו הגדולה, כי אם גם שיר אהבה של ביאליק, משורר "הנגלה" לפי דעת רבים, כמעט חמיד מדליק אש קידש, בצדה של "אש חול", "איר" הוא בלי ספק שיר אהבה, ואפילו שיר אירוטי, בלי כל כונה אליגורית, אבל להט בטויו כמעט מחייב משהו יתר מאהבה, יותר מאירוטיקה, ואולי לא ייתר, כי אם מיצוי הרגש עד היסוד, והוא ממילא יותר. לא שיש כאן משהו ש"כולו קודש אי כולו חולין", כי אם "חול" שנעשה "קודש", בתוקף כוחה ועומקה של אותה הרגשה עצמה.

מה שהוא למעלה מאהבה, אינו פוסק איפוא מלהיות אהבה, בשירה נושקים העולמית. זה כוחה, שהיא מעלה את הדברים לספירה גבוהה יותר, מבלי לעקור אותה מקרקע הויתה הטבעית.

שיר-השירים, כשירת עם, הוכשר לפי טבע הויתו להיות כלי-קיבול גם לאליגוריה — כ"פאוסט", כ"פיר גינט", קליטת דורות על יצירה קדמונית קובעת ממילא תפיסה נוספת. ולא רק משום שעם ישראל זקן בינתים ולא נזקק עוד ללשון נעורים זו של "שיר השי רים", כי אם משום שהלב שהיה מלא שירה זו, גם כשתפס אותה ארצית, הוכרח להעלותה, לקדשה, — ראה אותה דרך אספקלריה כפולה, כיון שאת לא היתה מספיקה למלוא ההרצה.

נפלאה מבחינה זו תפיסת רש"י, שראה את הדברים ברוח הקודש, ולפיכך צירף לפשט את האגדה והקשיב ב"שיר-השירים" לבד מהימנוני אהבה, גם המית געוגעים של כנסת ישראל בגולה על

במה ליצירה אמנותית-ספרותית
אחת לחודש
בעריכת ג. טלפיר

ט"י' (נ"ז-נ"ח)

(MAY - JUNE 1943) אייר-סיון תש"ג

נך חמישי

על חורבן תרבות ישראל בגולת אירופה

מאת אברהם לוינסון

הלאומיות. מעל גדות הדונאו בקעו קרני "השחר" הלאומי של סמור לנסקין לכל הגולה היהודית. כאן נתאזרחו בראשונה המלה "ציונות" על דפי "האוטואימנסיפציה" של נתן בירנבוים. והעיקר: כאן נרקם החלום הממלכתי העברי, כאן עלה רעיון המהפכה הלאומית שלנו, חזונו של הרצל.

רוח היצירה היהודית בגולה לא הכניבה אפילו בתנאי גיוון וקפאון לאומי גמור. אם אפשר לדבר על שקיעת היצירה העברית, הרי בשורה הראשונה — בצרפת. הרי כאן נכתמה ההיסטוריה שלנו בבגידה השחורה של יהודי בירדו. כאן במולדתי של רש"י ורבנו תם נסתלקו נכבדי ישראל בפיימבי מהלאומיות הישראלית; אותה המהפכה הגדולה שעורדה כל עמי עולם הנדכאים למלחמת שחריר — הביאה ליהודים את קללת האסימילציה. ואף על פי כן — סלחנו לצרפת את הטאה על מעט החרות ששמרה בתוך עבודת. וגם על היצירה העצמית. לא ויתרסנו אף פעם על סלבדור, על מונק והריינכיים, על רשל והלוי; יסורי דרייפוס הדקו שבעתיים קשרי גירלנו. התגאינו באותו חכם-הרזים, הפילוסוף של הצחוק והאולוציה היוצרת, שמתחת לרמץ-צרפתיות גמורה בהבב בנפשו שביב אבירוקנו מעל גדות הוסיסלה, יכשמשלת הזדון הוישית הציעה לו מנוחה וכבוד בניגוד לחוקיה האנטישמיים, ידע ליתר עליהם ולמות בגלותו. אתנו את צרפת על רוח החופש שלה, שנתנה ניב היסטורי לגאונות הלאומית. סרדיוט אוקראיני הביא במלחמת העולם הראשונה חורבן וכליה על היהדות האוקראינית. הנקמה הישראלית בוששה לבוא. והנה קם בצרפת החפשיית יהודי פשוט, שען לפי מקצועו, שכיוון את השעה ורצה את נישא הפשיזם האוקראיני, וצרפת הדימוקרטית הצדיקה את מעשהו בפסק דין היסטורי. סמוך למלחמת העולם השני הכריז רב הטבתים הנאצי מלחמת השמד על העם היהודי. ושוב נמצא באותה צרפת יהודי אלמוני — סמל 17 המיליונים — ששלח את כדורו בגרמניה הנאצית. אף זו היתה רוח יהודית. והציונות? על אדמת צרפת באה הציונות לירי גלוי ביד, יחידי, אולם מזהיר ומפלא. הנדיב הירוע — סמל הציונות המעשית.

וכך לא פסק אף לרגע מעין היצירה של הרוח העברית, שפשטה ולבשה צורות בתמורות גירלה. אם אייטש נחרב אפיקה, בקשה לה מיצא באפיק אחר, אם פסקה אייטש החלכה העברית, ירשה את מקומה האגדה. כמה רבבות אגדות מקסימות, מלבבית ומפרית, היו פזרות במרכזי היהדות, חבויות בבתי מדרשית, בשרידי בנינים עתיקים, בתצרות רביים, בזכרון הדור הישן; נקת, למשל, ארץ קטנה, עתיקה-חדשה, כצ'יכוסלובקיה. מסורת ההלכה המפוארה של מהר"ל ו"הנודע ביהודה" יר' יונתן אייבשיץ עברה ובטלה בארצות כוהמיה ומורביה ונשתתרה רק ביהדות הדלה והחרדית של רוס הקרפטית; יהלכה הצעירה החדשה מבית-המדרש הצייני טרם הספיקה לכבוש את היהדות המבוללת "הצ'יכוסלובקית"; אך דבר אחד נשאר משותף

דורות על דורות שמרה הגולה אמונים לארץ-ישראל. השבועה "אם אשכחך" — ליותה את היהדות כל ימיה ביודעים ובלא יודעים. מין חרדת-ציון מופלאה — "למען ציון לא אחשה" — היתה ספוגה בדמה. אפילו שינאייציון לא ידעו מנוחה מפני הרעל הצייני שחלחל בדמם. הגולה לא שכחה אותנו. ואנחנו? האם החרידה הגולה באותה המידה גם את מנוחתנו? ההעלינו את זכרה על ראש שמחתנו ויגוננו? הרי הגולה צפנה את ריב-רובה של האומה. רכושה ויצירתה. באסון היסטורי זה היה מקופל עבר קורן וזיהר, תרבות כבירת-נכסים, מרטיולוגיה רבת תפארת וגבורה. באסון זה היתה כרוכה יהדות זיה מאמינה, ליחמת, שידעה לשמור על רוחה, לחסן את תרבותה בפני ההרס החיצוני, ולגוננה לפי הארצית והתקופות השונות. גיוון חרבותי זה — העיד לא רק על כוח יצירה לא-פוסק; היו פה, כמו נשלל צבעי הפרפר — גם משום ההגנה העצמית ע"י הסואת רוח-ישראל בתרבות הכללית של הסביבה הזרה והאויבת.

נקת, למשל, את היהדות הגרמנית. רגילים אנו לגנותה על התבוללותה, על דבקותה העיוורת באמנסיפציה. ואמנם במשך שלושה יובלות עד לגיבוש הציונות הגרמנית — כמעט שנתרוקנה בה היהדות מנהגה ההיסטורי. ואף על פי כן היתה נהדרה גם בתקופת שלילתה. יהדות כלואת גיטו במשך דורות, שיצאה פתאום ממצר' החשכה לאר גדול — מוכרחה היתה לשלול. לשכול בכל האמצעים: היינה — בצחוק, ברנה — בזעמו, מרכס — בהגיונו. שלילה זו היא שהכשירה גם את הקרקע לחיוב היהודי בגולה שבא אחריה. בכל שטחי התרבות — במדיצינה, בפילוסופיה, בכימיה, באמנות — מי ימנה את גיוון הארליכים, הויסרמנים, ההוסרלים, הזימלים, האיינשטיינים? אף האסימילציה — זו ההתבוללות הרעיונית של בעלי התקונים הדתיים הפרופטורים המאמינים בראשית צמיחתה — צפנה בשלילתה הרבה רעין של חיוב סוביקטיבי. נדמה היה להם, לקברניטי היהדות הליברלית, שאין להציל את ספינתנו הטרופה בים אלא ע"י זריקת הטען הימה, והשליכו את ציון ואת הרעיון המשיחים לים הטביעה. היתה "אנוסיות" מיוחדת במינה, הסואת רוח ישראל בצבע התקופה, לשם הצלת היהדות. ואולם פרט מענין: דוקא בארץ הקלסית הזאת של האסימילציה היהודית ניתן כעשרים שנה לפני חבת ציון הרשר מות הביסוס הראשון של לאומיותנו ע"י קלישר והס. יבעל, "רומי ירושלים", הלוחם הדגול של הפרולטריון הגרמני מצא שפת-נשמה נשוחפת עם המחבר הדתי של "האמונה הישרה".

קצת אחרת נתגלתה רוחנו באוסטריה הסמוכה. כאן השתתפה ערובייה גם בתרבות כבדת המחשבה גם בקולטורה הטרקלינית, האלגנטית והקלה. שניהם התיחסו על גזעני: זיגמנט פרויד הגדול וזניצלה, גוסטב מהלר יסיכי האירטות הוינאיות. כאן השחירו יתר צללי אסימילציה-לשמה ויהדות למחצה ולשליש. אולם איתה יזה היתה גם קשורה יותר מכל בירה מערבית אחרת בארגון תנועתנו